

# Linnaametnikud soosunikeks

Tallinna külje alla 1930. aastatel rajatud Õismäe asundus

**Elo Lutsepp**

EVMi maa-arhitektuuri keskuse juht

Kultuurmaade puudusel ning selleks, et rahuldada maasoove ja luua võimalusi elanike linnast maale suunamiseks, olid põllutöoministerium ja asundusamet 1930. aastate keskel aktiveerinud soo- ja põllumajapidamiseks kõlblike metsamaade asustamist. Muu hulgas võeti arvele need omavalitsusele kuuluvad maad, mis asetsesid linna külje all soodsates tulundustingimustes.

Kui põllutöominister pöördus 1934. aastal Tallinna linnavalitsuse poole, et pealinn algatuse linnamaade asundamisel enda peale võtaks,<sup>1</sup> oli Tallinna linn juba isegi seda taibanud ning aasta varem nende töödega alustanud.

Lähtudes sellest, et suure linna lähedal, kus piisavalt maatahtjaid, ei ole otsarbekas hoida linna käes peaaegu kasutamata ulatuslikke rabamaid, koostas linnaagronoom Eduard Viirsoo kavad nende asundamiseks. Nii oli linnavalitsus juba põhimõtteliselt otsustanud asuda tegema eeltöid suure, üle 600-hektarilise Rae raba asundamiseks. Ka Tondi rabasse ja Sõjamäe raba äärtele, mis ei kuulunud linna turbatööstuse alla, oli juba kaevatud peakraavid. Esimese suurema tööna alustati 1934. aasta suvel<sup>2</sup> (TLA 82.1.1370: 72.). Õismäe raba asundamist. Siia said esialgu krundi 34 maasoovijat, kuid tahtjaid oli kümme korda rohkem.<sup>3</sup> See oli ühtlasi esimene katse Eestis muuta kõrgraba kultuurmaaks.

Õismäe raba asundus kavandati endise Haabersti mõisa maadele Kopli lahe, Rocca al Mare, Kakumäe ja Rannamõisa tee<sup>4</sup> vahele jäävale alale (TLA 82.1.1370: 3). Aluskivimiks on seal kõikjal liivakivi, mille peal paiguti liiv, kruusarähk ja turvas. Turbakihi paksus ulatus kolmest meetrist 50 sentimeetrini, osalt puudus turbakiht täiesti. Veekindla liiva kiht oli mere poolt kõrgem, vee loomulik äravool puudus ning seetõttu kannatas raba kuni 1927. aastani liigvee all. Taimestik koosnes peamiselt samblaist ja kanarbikust. Liigvee kõrvaldamiseks raba looditi 1927–28 ja võeti sisse mõned peakraavid. Selle mõjul hakkas paiguti, eriti kraavide läheduses kasvama kasevõsa, viletsa pinnase tõttu ei olnud peatset metsastumist oodata.

---

1 Linnamaade korraldamine päevakorral. Põllutöoministeriumi ettepanek linnavalitsusele. – Postimees 05.05.1934.

2 irjas põllutöoministrile tuuakse küll asundamise algusaastaks 1935, kuid tegelikud tööd olid alanud juba enam kui aasta varem.

3 Tallinna rabad rahva kätte harida. – Maa Hääl 28.12.1934.

4 Mõeldud vana Rannamõisa teed.

Raba planeerimisest alustati hädaabitöödega juba 1932. aastal. Esmalt valmis peakraav ja peatee muldkeha. 10,7 ha suurune turbaraba jäeti ühiskasutusse.

1932. aasta Tallinna linna majanduskomisjoni protokollidest võime lugeda, et kruntide kavandatud suurus on ligikaudu 3 ha. ...*Kohad võimaldavad ühele perekonnale äraelamise juhul, kui perekonnal kõrval sissetulekuid on kas perekonna liikme väljastööl käies või jälle käsitööd tehes, muidu aga ainult kasutaja iseäralisel osavusel ja agarusel* (ERA.1112.3.112: 1). Linnavalitsuse majandusosakonna 1933. aasta 27. jaanuari otsusega määrati, et kuni harimiseni teatud määrani peaksid krundid olema kasutada rendi alusel, *sest raske on ette ütelda, kes soovijaist võtab maad tõsiselt asumiseks ja kes spekulatsiooniks* (TLA 82.1.1370: 1).

Põllutöökojalt telliti esialgu vaid 20 krundi plaanid. Krediidipuudusel ei olnud võimalik maid esimeses järgus kogu ulatuses planeerida.

1933. aasta kevadeks olid kaevatud magistraalkraavid ja projekteeritud juurdepääsuteed. Üksikud maatükid planeeriti nii, et igale ühe hektari suurusele maatükile oleks eraldi juurdepääs, nii et neid oleks võimalik välja jagada ka väikemateks maatükkideks. Linnavalitsuse majanduskomisjon pidas vajalikuks (TLA 82.1.1370: 2), et esialgu oleks maatükk kasutada tasuta. Selle aja jooksul peaks krundi võtja jõudma lõpetada ettenähtud tööd. Maatükid anti välja ühe hektari kaupa, kusjuures kasutaja sai soovi korral juurde rentida kaks hektarit. Maatüki kasutamine oli esimesel kuuel aastal tasuta. Ehitiste väliskuju suhtes jäeti ehitajatele küllalt suur vabadus, silmas pidades maatüki kaugust linnast.

Maasaajatega läbi rääkides selgus (TLA 82.1.1370: 2), et üksikud asunikud kavatsesid maatükki kasutada ülalpidamise hankimiseks. Mõned neist mõtlesid osa maast harida aiamaaks, püstitada kasvumajasid ja osaliselt kasutada loomapidamise tarbeks, oli ka neid, kes soovisid maad karusloomade (pms hõberebaste) kasvatamiseks. Leidus ka kalurikoha taotlejaid. Niisuguseid asujaid ei peetud aga piisavalt elujõuliseks.

1930ndatel propageeriti laialdaselt kodulindude kasvatamiseks. Üle Eesti tegutsesid vastava ala konsulendid. Nii soovisid ka mitmed kohataotlejad rõhku panna just kodulindude kasvatamisele.

Näiteks Rosalie Umberg<sup>5</sup>, kes tuli Läänemaalt ja oli lõpetanud põllutöökooli, palus krunti juba konkreetset linnukasvatuseks. Ta kirjutas 5. märtsil 1934 oma palves Tallinna linnavalitsusele (TLA 82.1.1370):<sup>6</sup>

*...Palun mulle lubada Haabersti rabast nr. 33 maatükki sulglindude kasvatamiseks väljaanda. Nimetatud maatükil on vee tiik sees, umbes 200 ruut sülla suurune, pealt samblaga kinni kasvanud ja all vee soon või allikas ning oleks kohane vee lindude (anede) suplemiseks. Selle krundi muuks otstarbeks andmisel jääks veetiik täiesti kasutamata ehk omanikule isegi tülinaks. Nr. 33 maatükil on veel teine hea omadus, nimelt et paks mets varjab mere poolt külmad põhja tuuled ära, mis kodulindude ja mesipuude peale väga kahjulikult mõjuvad. ... Et senini on Eestis ainult kaks veelindude sugulava olemas, siis kavatsen ka mina sinna sugulava asutada, mis Tallinna lähedal oleks väga soovitav...*

Enamik maasoovijaist olid siiski linna teenistuses olevad isikud (ametnikud). Majandusosakonna seisukoht oli, et just viimased suudaksid aja jooksul elujõulist kohta pidada. Ametnike puhul arvestati, et maatükk on neile pigem eluase või suvituskoht, kus osa maad on aia all, osa lihtsalt puiestik. Linnavalitsuse juurde moodustatud majanduskomisjon töötas välja tingimused kruntide väljaandmiseks (TLA 82.1.1370: 3):<sup>7</sup>

- 1) rabatükk umbes 3 ha<sup>8</sup> antakse soovijale tasuta kasutada 6 aastaks;
- 2) kasutaja on kohustatud iga kahe aasta jooksul ühe kolmandiku, s.o 1 hektari üles harima vastavalt maaparandusplaanile;
- 3) ülesharitud rabaosa võib kasutaja omandada päriks ostuhinnaga 100 krooni ha; ostuhind tuleb tasuda 10 aasta jooksul, ostuõla pealt arvestatakse 3% aastas;
- 4) kasutaja maksab lepingu sõlmimisel linna kassasse 45 krooni;
- 5) kõik naturaalkohustused ja maksud kannab kasutaja.

Täiesti kohaseks Õismäe rabast kohti saama loeti need, kes vastasid järgmistele nõuetele:

---

5 Kruunt nr 33, hilisem Männiku talu.  
6 Kõne all oleva talu nimi oli Männiku.  
7 Majanduskomisjoni otsus 14.11.1933.  
8 Täpsemad krundisuurused vt: TLA 400.1.670.

- 1) võivad korruga kulutada 5000 krooni;
- 2) peale selle viie aasta jooksul igal aastal lisaks 1000 krooni;
- 3) on tuttavad põllu- või aiamaajapidamisega, s.o on ise põldu või aeda harinud;
- 4) abikaasa on lehmapidamisega vähemalt tuttav.

Neile, kes vastasid täielikult nõuetele, tuli maad anda esimeses järjekorras (TLA 82.1.1370). Kandidaadid seati vastavalt tegevusaladele kategooriatesse: kalamehed, aednikud, väikeloomakasvatajad ja suvitajad.

Küsimuseks jäi vaid, kas eespool kirjeldatud nädalalõppudel või vaid suvitamiseks kasutatavatele majapidamisele läheb üldse tarvis kolme hektari suurust maatükki. Aiandusosakonna arvates oli tulevikus oodata niisuguste kruntide tükeldamist, mille pärast tuleks juba lepingus ette näha tükeldamistingimused.

Ajakirjanduses väideti,<sup>9</sup> et krundid anti peamiselt nendele, kes olid juba varem tegelenud maaharimisega, seda ei maksa aga töö pähe võtta. 1939. aastal täidetud talundilehtedelgi (ERA 1831.1.3210), mida on paraku säilinud vaid üksikute Õismäe asunduse talundite kohta, on maasaajad talupidamiskogemuste lahtirisse kirja pannud peamiselt vaid need aastad, mis nad on kasutanud asunduse maatükki.

Õismäe asundamise esimeseks suurimaks tööde pidurdajaks oli kõiki krunte Paldiski maanteelega ühendava juurdepääsutee puudumine. Järgmise tööna tuli rabakraavid uuesti üle loodida ja peakraavid süvendada ning kaevata puuduvad piirikraavid, mis rahapuudusel oli keeruline nii asujale kui ka linnale.

Kui põllutöoministerium 1935. aasta algul asundamise korraldamiseks Tallinna linnavalitsuse poole pöördus, loodeti, et Tallinn annab teistele linnadele eeskujuga. Pakkumine seisnes selles, et ministerium võiks ettevõtmist omalt poolt nõuandega abistada ning anda linnale toetust ja asunikele laenu (TLA 82.1.1370: 69–70). Viimane oli eriti vajalik, sest raba harimine on seotud suurte kuludega. Otsustati, et asunikud saavad ka uudismaade ülesharimise preemiaid nagu kõik eramaapidajad.

---

9 Riigivanem õhutab uudismaa harimist. – Maa Hääl 27.10.35.

Kõrgraba ülesharimine nõudis eriteadmisi ja -oskusi ning masinajõudu. Künnil ja äestamisel oli kindlasti vaja kasutada traktoreid ja maaharimisriistu, mida sai riigi traktorijaamadest või asunduskomisjonilt. Asunikke tuli tööde tegemisel juhendada ning jälgida lepingute täitmist. Põllutööministeerium pakkus 1935 Tallinna linnale abi (TLA 82.1.1370):

- 1. Põllutööministeerium võiks määrata toetust linnavalitsuse poolt esitatavate eelarvete ja projektide alusel asunduskapitali eelarves veejuhtmete kaevamiseks ettenähtud toetussummadest (Asunduskapitali seaduse § 3 p.17), kuni 50 kr hektari kohta.*
- 2. Põllutööministeerium võiks anda kehvemalele asujatele ehitus-maaparanduslaenusid ministeeriumile vastuvõetavate projektide ja eelarvete alusel asunduskapitali eelarves eraviisil asujate laenutamiseks ettenähtud krediidist (Asunduskapitali seaduse § 3 p.8). Tähendatud laenude kindlustamisega on aga raskusi. Teatavasti sünnib „Õismäe“ kruntide kasutamine esimese 6 aasta jooksul rendi alusel, kusjuures asujatel, kes lepingutes ettenähtud kohustused täidavad, on õigus saada krunti põliseks tarvitamiseks. Eraviisil asujate laenutamise kord näeb aga ette maakoha riigile pantimist, so asunduskoht peab moodustama eri kinnistusüksuse. Siin saaks Põllutööministeerium teha erandi, andes laenu välja linnavalitsusele pausaalsummana „Õismäe“ asunduse riigile pantimisega, tingimusel, et peale asundamisetööde lõpule viimist, so asunduskohtade kinnistamist maasaajate nimele, kuuluks see laen jaotamisele kohtadele, vastavalt laenusummade ärakasutamisele. Mõlemal juhul kuuluksid laenu kindlustamisele rajatud kohtade pandiõigusena riigi kasuks Asunduskapitali seaduses ja Asundustegevuse korraldamise määruses ettenähtud tasumise tingimustel.*
- 3. Peale laenude võiksid asujad saada uudismaade ülesharimise tööde eest preemiaid, nagu kõik eramaapidajad Põllutöökoja kaudu.*

Tollasest Õismäe rabast saab ettekujutuse teede ehituse aruannetest (ERA.66.17.1805):

*... Kuna tee käib mööda lagedat raba, millel kasvavad ainult harvad noored kased ja männid ning needki kruntide ülesharimisel kaovad, on ette nähtud kahel pool teed istutada kaskede read 20-meetrilise puude vahega võttes selleks kaski raba pealt...*

Tee, mis hakkas ühendama Kakumäe ja Rannamõisa teed, praegune Lõuka tänav, kujundati kasepuiestikuna – 1936. aastal istutati sinna 80 neljameetrist kaske (TLA 884.7.563: 11).

Asundustegevuse edukust Õismäel takistas teede puudumine või väga halb seisukord, ka oli välja arendamata ja süvendamata peakraavide võrk. Selleks tööks andis põllutööministeerium Tallinnale toetust. Asuti rajama ka otseteed asundusse, maaparanduseks ja teede ehitamiseks andis asundusamet linnavalitsusele laenu. Kraavide korrashoiuks loodi Õismäe veeühing, kes jaotas kulud naabrite vahel vastavalt kraavide kasutamisele. Kogu asundusele tervikliku ilme andmiseks töötas Põllutöökoja Ehitustalitus vastavalt krundi suurusele ja asendile välja tüüpprojektid (TLA 82.1.1370). Lubatud olid ka ja ilmselt rohkem kasutati samuti Põllutöökoja Ehitustalituses kavandatud ainuprojekte. Ehitamisel eelistati tulekindlaid materjale. Asunduse ehitustööde tehniliseks korraldajaks määrati Erich-Herman Säde (ERA 984.1.1222).

1934. aasta lõpuks oli 34 krunti jagatud, kusjuures maatahtjaid oli kümme korda rohkem (TLA 82.1.1370). Enamasti sooviti krunte eluasemeks, kümme inimest soovis suvituskohta, väikelooma- ja linnukasvatuseks kolm, aianduseks neli ning kalureid oli kaks. Asunike sotsiaalsest taustast annab ülevaate kinnitatud nimekiri (TLA 400.1.670):

*Johanson, Herbert*

*Markson, Aleksander*

*Lossmann, Oskar*

*Jutt, Jaan*

*Tallinna linnaarhitekt*

*Linna Elektriijaama juhataja*

*insener*

*Postivalitsuse insener*

<i>Velber, Edgar</i>	<i>Põllutöökoja insener</i>
<i>Palm, Meeta</i>	<i>Krediidipanga ametnik</i>
<i>Selge, Rudolf</i>	<i>õigusteadlane</i>
<i>Elstein, Emil</i>	<i>Tallinna Keskraamatukogu ametnik</i>
<i>Koplik, Richard</i>	<i>laevaühisuse ametnik</i>
<i>Treiberg, Johannes</i>	<i>mereväelane</i>
<i>Riismann, Paul</i>	<i>sadama artellivanem</i>
<i>Tamman, Johannes</i>	<i>eksporttapamaja „Estonia“ ametnik</i>
<i>Müüd, Alfred</i>	<i>ametnik</i>
<i>Oebius, Elfriide</i>	<i>linnateenija lesk</i>
<i>Kalep, Johan</i>	<i>Põllutöökoja laekur</i>
<i>Pärm, Anton</i>	<i>ärimees</i>
<i>Klaussen, Oskar</i>	<i>Harju Maavalitsuse insener</i>
<i>Umberg, Rosalie</i>	<i>kanakasvataja</i>
<i>Saarmann, Jaan</i>	<i>aednik</i>
<i>Loesner, Nikolai</i>	<i>aednik</i>
<i>Tomson, Jüri</i>	<i>aednik</i>
<i>Pihlak, Emilie</i>	<i>aednik</i>
<i>Soovik, Aleksander</i>	<i>agronoom</i>
<i>Mäehans, Paul</i>	<i>kalur</i>
<i>Tiideberg, Johannes</i>	<i>kalur</i>
<i>Kärt, Herbert</i>	<i>sõjaväelane</i>
<i>Pahv, Rudolf</i>	<i>üleajateenija</i>
<i>Laurisson, Hans</i>	<i>sõjaväelane</i>
<i>Sarapuu, Aleksander</i>	<i>tuletõrjuja</i>
<i>Tiidemann, Ernst</i>	<i>tööline</i>
<i>Herman, Jüri</i>	<i>tööline</i>
<i>Mürson, Karl</i>	<i>tööline</i>
<i>Merjamaad, Madis ja Karl</i>	<i>töölised</i>
<i>Saagim, Rudolf</i>	<i>tööline</i>



1937–1938 loobus mitu krundisaaajat oma maadest, sealhulgas ka ehitustalituse arhitekt Edgar Velbri (nimekirjas Velber).

Üksikud asunikud, kes said krundi 1934. aasta suvel kätte, olid 1935. aastaks püstitanud endale ajutised elamud. 1936. aasta kevadest läks Õismäe rabas lahti juba aktiivne tegevus. Samal aastal pöördusid Õismäe Uudismaa Harijate Ühinguga liitunud asunikud Tallinna linnavalitsuse poole palvega, et neil aidataks saada pikaajalist maaparanduslaenu nagu muudki asunikud (TLA 82.1.1370:129):

*„Õismäe“ rabast partsellitud 41<sup>10</sup> uudismaakrundi omanikust on peaaegu pooled kehvikud (väiksema palgalised riigi- ja linnaametnikud, vabrikutöölised jne.), kes omal jõul suutelised ei ole Põllutöökojalt ettekirjutatud maaparandustöid, keskmiselt 1.000.- kr. krundi kohta, läbi viima.*

*Et aga inimesed tahtmisega asja juures on, näitab asjaolu, et ürgraba on sootuks teise ilme omandanud 1 1/2 aasta jooksul, missuguse aja vältel osa raba viljakandvaks maaks on üles haritud, vähemaid elamuid ehitatud, vilja- ja iluaedu soetatud, jne.*

*Krundiomanikke heatahtmise, töö ja vaeva tulemus on, et linna külje all senine näotu, kasutamata ning kõlbmata maatükk on muutumas ilusaks ja tulutoovaks asunduseks.*

*Seni kruntidel tehtud töö on suuremal osal omanikel tehtud kõrge %% laenude varal, kogutud väikestest tagavaradest ja palga kokkuhoiust...*

Esialgul jäi asundusest kolm maatükki välja andmata. Üks jäi linnavalitsuse vajaduseks reservi (krunt nr 36 – hilisem Suurekivi), kaks läksid 1935. aastal riigivanema kasutusse (krundid nr 34 ja 35 – hiljem vastavalt Hälli ja Lagle). Hiljem läks riigivanema käsutusse ka Suurekivi. Nende asupaik oli väga soodne: linnast vaid 6 km kaugusel, kruntide ja mere vahele jäi osa linna metsast (nn Rocca al Mare park), mis kaitses neid külmade põhjatuulte eest.

Tänu neile kolmele tõusis Õismäe raba asundamine avalikkuse huviorbiiti. Rohkelt spekulēeriti teemal, kes on nende maatükkide tulevased õnnelikud omanikud.

10 Asunike arvus on siin vasturääkivus, sest seitse maatükki oli selleks ajaks veel välja jagamata.

Nende kruntidega seotud materjalid on arhiivides kõige mahukamad, ka projektid on säilinud. Suurekivist on juttu aga ka Hellar Grabbi mälestuste raamatus (Grabbi 2008: 133–140).

## Lagle talu

Õismäel tehtavate tööde vastu tundis riigivanem suurt huvi. Nii võime ajalehest lugeda, et samal päeval, kui riigivanem Õismäed külastas, ... *alustasid seal kündi kaks traktorit. Tuleval nädalal tahetakse juba segavili maha teha. Kui võimalik, siis antakse traktorid ka teistele asunikkudele kasutada.*

*Küнди alustati reedel riigivanema krundil nr. 35, mis on määratud tulevaseks kirjaniku talukohaks. Selle krundi hoonestamise tööd antakse välja juba varsti ja plaanid on juba valminud põllutöökoja ehitustalituses. On ette nähtud, et tulevane asunik siin tegeleb aiatööga, kuna aed võtaks oma alla suurema osa krundist, mis on 3 ha suur, teine osa jääks peamiselt heinamaa alla. Elamu sellel riigivanema krundil on ette nähtud ühekordne mansard-korraga. Talu aia kõrval on ette nähtud iluaed. Edasi ehitatakse elumaja juurde saun ühes tööliste elamuga ja teisi kõrvalhooneid. Ette on nähtud ka kasvuhuone ehitamine. Hooned ehitatakse telliskivist. ... Ka määras riigivanem isiklikult ära kaevu koha sellel krundil. ...<sup>11</sup>*

Uut suurmoodi – kasvuhoonet – näeme teisteski asundusse ehitustalituses kavandatud talundeis.

Lagle talu suuruseks oli ligikaudu 3,4 ha, millele lisandus osa ühiskarjamaast. Maaharimisega alustati juba 1935. aastal. Ehitus koos maaparandustöödega arvestati maksma minevat üle 35 000 krooni. Pikavere asunduses näiteks tehti sama töö 1932. aastal ära 4600–6000 krooniga,<sup>12</sup> mida peeti siis ilmselgelt liiga kõrgeks hinnaks. Riigis keskmiselt oli tegelik hind aga veelgi madalam. Ühe valamisehitise hinnaks kujunes keskmiselt 2800–2900 krooni. Hoonestamisel pidi asunik ise juurde panema vähemalt 500–600 krooni (Ant 1936: 404). Viimastesse hindadesse pole aga sisse arvatud maaparandustöid.

---

11 Kirjaniku talu ehitamisel. Õismäe rabas käib kibe töö. – Postimees 07.06.1936.

12 Uudismaadega tööpuudust lahendama. – Päevaleht 09.06.1932, lk. 3.

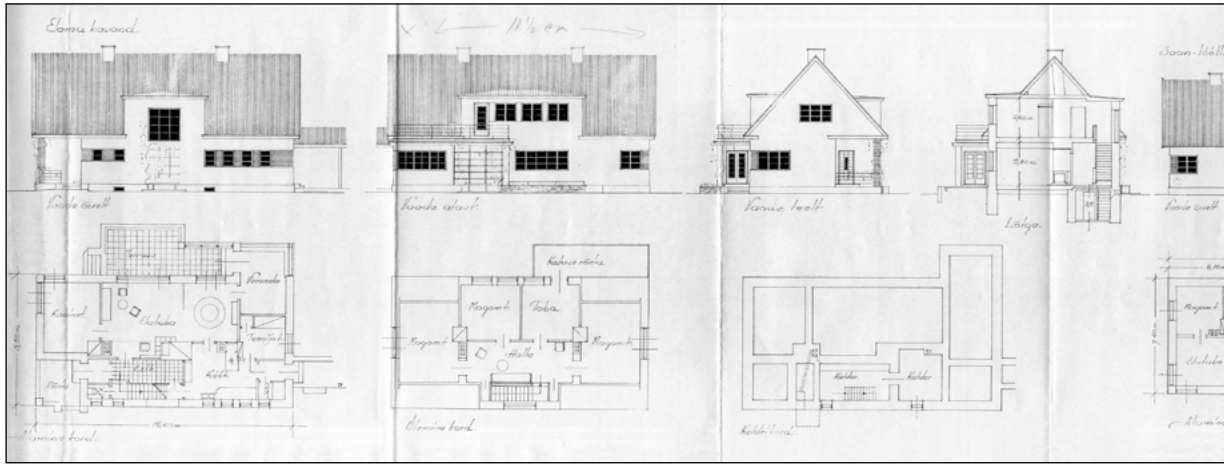


Lagle talu vahetult pärast valmimist. Foto erakogust.

1936 valmis Põllutöökoja Ehitustalituse arhitektil Edgar Velbril Lagle talu hoonestuse projekt (ERA.31.5.839: 30). Siiani on selle projekti autoriks ekslikult peetud asundusameti arhitekti Erika Nõva. Talu hoonestamine anti firmale „Peetri“ Hotelliehitus. Hinnapakkumisest saame teada ka ehitushinnad: elamu 16 700, saunahoone 6900, majandushoone 9100 ja kasvuhoone 2450 krooni ehk kokku 35 150 krooni (ERA.31.5.839: 5)!

Lagle ja Hälli talu kohta on arhiivis säilinud väga täpsed ehitustööde kirjeldused. Väga põhjalikest ettekirjutustest (ERA.31.5.839: 33–39) tooksin siinkohal ära värvikamad. Saame teada, et vundament pidi olema rajatud allapoole külmumise piiri, s.o 1,5 m sügavusele,<sup>13</sup> vundamendi isoleerkiht pidi olema kolmekordsest, vahelt tõrvatud katusepapist, keldri seinad tuli väljastpoolt katta gudrooniga. Kõik välis- ja keldritrepi astmed tuli paest puhtalt tahuda, sisetrepp tuli teha puust, astmeninad tammest, trepivõre katta mõlemalt poolt vineeriga. Elumaja välisseinad tuli laduda segaseguga vahekorras 1:3:12 põletatud savitellistest kolmes

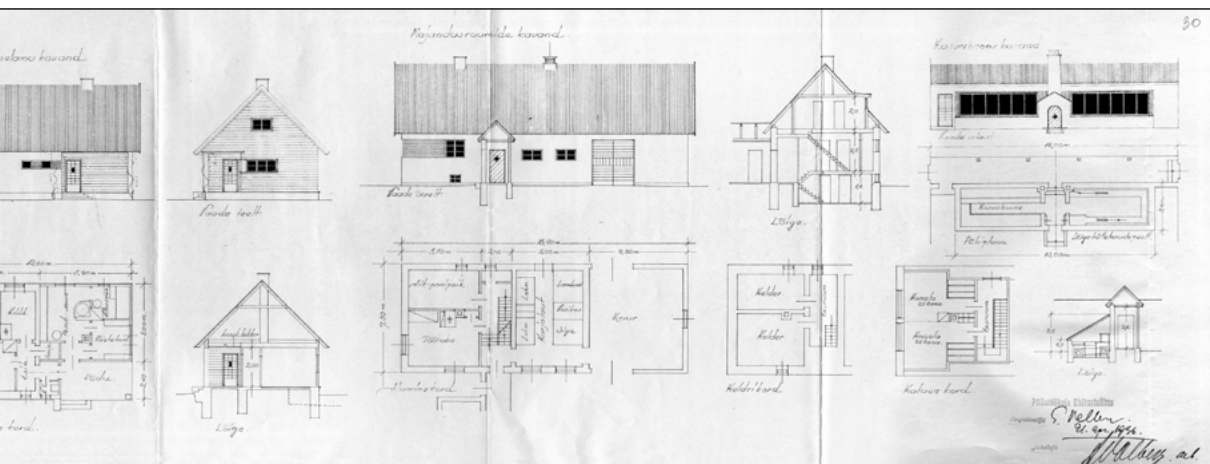
13 Tavaliselt nõutud 1,2 m.



Lagle talu elumaja ja kõrvalhoonete projekt. Arh E. Velbri. ERA 31.5.839: 30.

lapiti kihis kahe õhuvahega ning välimine täita vees uhitud põlevkivituha šlakiga. Elutoa söögi- ja kabineti lagi valmistati „enso“ papist ja peale löödi liistudest muster. Kõikide eluruumide seinad makulatuuriti ja kaeti tapeediga. Piirded olid puu- või bagettliistudest, tapeedid ja värvid jäid tööandja valida. Ehitajale olid ette antud ka viimistlusviisid: liim- või õlivärviga, mitu kihti, mateeritud või mitte. Ahjud ehitati *kodumaa värvilistest klasuur pottidest hinnaga 50-75 senti pott*, pliidi puhul jäeti valikuvabadus – valgetest või värvilistest glasuurpottidest. Pliidile ehitati sisse 10–12-liitrine vasest veekatel, mis varustati nurga kaitseraua ja nikeldatud kaitseõrrega ning nikeldatud kulbirauaga kahe poti kõrguse fliisiga. Kamina alumine, külm osa tuli ehitada välismaa klinkerkividest *õõnuukidega*, ülemine, köetav osa Eestis valmistatud värvilistest glasuurpottidest, küttekolde ette põrandale tuli asetada *hööveldatud paekivi plated*.

Elamu välisfassaadi akende vahed tuli laduda  $\frac{1}{2}$  kivi paksuselt klinkerkividest. Sama põhjalikult on kirjeldatud ka esiku akna alla välisseina äärde tehtavat pae- kivist pinki ja 15 meetri kõrgust, kaks korda õlivärviga värvitud lipuvarrast elamu ees. Kokku on elumaja ehitamise ettekirjutustes 39 paragrahvi, sama põhjalikud



on juhised ka teiste hoonete, sh kasvuhuone kohta (ERA.31.5.839: 41–56).

1937. aasta suveks oli Lagle talu hoonete ehitus peaaegu lõpetatud ning elumaja valged seinad ja punane katus paistsid kaugelt. Talu põllud olid üles haritud ja suviviljaoras kasvamas. Kirjaniku krundil olid kõrged kompostihunnikud, milleks kasutati Tallinna turu pühkmeid.<sup>14</sup> Juuliks olid elumaja ja sauna juures kõik tööd lõpetatud ja hoovis lõpetamisel. Kõike seda on ajakirjanik väga värvikalt ka kirjeldanud:<sup>15</sup>

*...Olgu tulevase Lagle talu kirjanikust peremehe hingepuhtusega kuidas tahes, ihupuhtuse eest on aga hästi hoolitsetud. Riietusruum, pesemisruum, – viimaks kahhelkividest kerisega ahi – kõik need on avarad ja valged. Sooja ja külma vee kraanid on seintes, ainult tuli jääb tulevasel peremehel veel katla alla teha.*

*Sauna otsas on sulase kahetoaline elukorter. See jätab mulje, et kui selliseid meie taludes rohkem oleks, siis ei oleks ka maal karta tööliste puudust, vaid vastupidist. Selles mõttes võiks kirjaniku talu olla maapõllumeestelegi mustertaluks.*

14 Kirjanikutalu Õismäel valmib. – Vaba Maa 18.06.1937.

15 Kirjaniku „Lagle loss“ valmis. Ringkäik Õismäe talus, mille riigivanem kingib ühele kirjanikule. – Maa Hääl 02.07.1937.

*Teised kõrvalhooned on ühendatud kaetud käigu abil elamu külge. Auto-garaaž, võimalik kasutada ka puukuurina, puhaslaut paari lehma ja sigade jaoks, veel miskisugune kõrvalruum, kanala. Heledaksvõõbatud seinad, värvitud põrandad. Lõpuks lehemehed leiavad, et tulusam kui kanapidamiseks kasutada oleks selle ruumi suvitajatele väljaüürimine, sest paljudki peavad leppima tublisti viletsama suvituskorteriga.*

*Lautade peal on ruum töötoaks (omanikule kui majapidajale, mitte kirjani-kule). Hoone ise on elumajaga ühendatud katusega käigu läbi, mille ühele küljele on paigutatud köetavad kasvumajad.*

*„Lagle lossi“ peahoone on rohkete tubade ja rõdudega kahekordne kivist ehi-tus, mille juures on kasutusele võetud kõik arhitektuuri viimaseaegsed saavutused. Siseruumide seinakate on värvilt tagasihoidlik, kuid nägus. Osa põrandaid on kaetud parketiga. Seinatühemikesse on püütud luua rohkelt panipaiku ja kappe... käsikirjade jaoks, nagu tähendatakse. Maja juures on hoolitsetud ka elektri sisse-viimise eest, kuigi praegu Õismäel puudub veel pealiin. Viimast tahetakse tuua kas Tallinnast või, tõenäolikum, otse Ellamaalt üle Keila. ... Mõistetavalt on talu saamise küsimus olnud kaalumisel ka kirjanikkonnas. Tagasihoidlikkude eluviisi-dega harjunud Parnassi elanikud on seni leidnud, et talu ja majapidamine tuleks nagu pisut suur meie kirjanikkudele. Naljatoonil on lisatud, et „Lagle lossi“ võiks alles siis sisse kolida, kui oleks igal aastal kindlustatud vähemalt 3000 krooni suu-rune „elatispreemia“, kuna muidu puudub võimalus auto, sulase jne pidamiseks.*

*Tõsisemate kandidaatidena taluomaniku kohale on olnud juttu siiski vaid kahest vanema põlve romaanimeistrist.*

*Kandidaatidena olid selleks hetkeks sõelale jäänud Anton Hansen Tammsaare ja August Mälk.*

*25. novembril 1937 otsustati Lagle talu anda põlisele rendile kirjanikule, kes teistest paremini on kirjeldanud oma teostes ranna- ja maarahva elu ja olu ja kellel huvi on isiklikult seda pidada ja üles harida ning keda välja valib sihtasutuse “Eesti Raamatufondi” juhatus. (TLA 82.1.1370: 181) Valituks osutus August Mälk.*

*Ehitustegevus jätkus Lagle hoonete juures ka 1938. aastal. Edgar Velbri koos-tatud esialgses projektis tehti siiski mõningaid muudatusi: õu piirati silikaatkividest*

aiaga, elumaja sisse ehitati keerdtrepp, keldrikorruse ruume suurendati, hoone-  
tesse ehitati veevarustus ja kanalisatsioon (ERA 2218.1.379 II).

28. novembril 1938. aastal tegi komisjon ettepaneku Õismäe Lagle talu hoo-  
ned vastu võtta, tingimusel, et aktis nimetatud puudused kõrvaldatakse. Tegelikult  
olid peremehel oma hoonetega üsna suured mured, nagu selgub kirjaniku värvi-  
kast kirjast presidendi kantsleile direktorile 1939. aasta algul (ERA.2218.1.379 II):<sup>16</sup>

*... Mõni aeg tagasi viibis kohal komisjon, mis toimetas ehituse ülevaatamist  
selle üle andmiseks Teedeministeeriumi vastavalt osakonnalt Presidendi Kantsleile  
käsutusse. Sel puhul märgiti mõningaid puuduseid, mis tuleksid veel enne hoone  
juures kõrvaldada. Sel puhul ei olnud komisjonil võimalik märgata lähemalt vee-  
värgi olukorda. Kui ma suve kestel kestvate läbipuhumistega jõudsin niikaugemale, et  
torustikus tsirkuleeriv ja ummistusi tekitav saepuru on enamasti väljas, siis selgus  
nüüd, et veevärk on äärmiselt tundelik ja ebakaitstud olukorras külma suhtes.*

*Mis puutub torustikku, siis püüdsin külmade saabudes seda jälgida ja tarvi-  
duse korral kuumendamistega ja lisamähkimistega külma toimet takistada. Kuid  
viga ei juhtunud torustikus, vaid hoopis reservuaaride ja paakide juures. Need  
on varjenditega /lauad, saepuru/ kaitstud ja neile ei pääse ligi. Kuid need var-  
jend-seinad on nähtavasti ehitatud nii kergelt või ebahoolikalt, et juba kolmandal  
külmapäeval külmus ära suur reservuaar. Kas reservuaar ise seetõttu on vigas-  
tatud, ei saa varjendit lõhkumata teada, kuid arvan, et ta nii nõrga kaitseehituse  
juures seda tingimata on. Majas on seetõttu sest peale veevärk tegevusvõimetu.  
Ei saa kööki vett ja ei saa kasutada klosette ja elamine on seetõttu väga raske ja  
ebamugav, isegi piinlik.*

1939. aasta põllumajandusloenduse andmetest (ERA 1831.1.3210) selgub,  
et vastses talus oli istutatud juba 170 õunapuud, lisaks 5 pini-, 8 ploomi- ja 12  
kirsipuud ning 230 marjapõõsast! Talus peeti ühte lehma ja siga ning 32 kana.  
Elekter polnud aga selleks ajaks asundusse ikka veel jõudnud. August Mälk ise  
meenutab neid aegu oma ligi 40 aastat hiljem ilmunud raamatus nii:

*... „Lagle talu“ – nii oli ametlikult selle koha nimi, mis 1937. aastal annetati  
mulle Vabariigi presidendi poolt. ... Tallinna külje all, Õismäe kõrgraba serval,*

<sup>16</sup> August Mälgu kiri (05.01.1939) presidendi kantsleile direktorile.

*Kopli lahe ja Rocca al Mare pargi ääres. Õieti polnud see ei „lagle“ ega „talu“, vaid kirjanikule kingituse otstarbel ehitatud suurejooneliselt kavandatud hooned – maalapil, mille suurus oli kolm ja pool hektarit ja mis muide polnudki mingi „Õismäe“, vaid senini tühjalt seisnud kõrgrabaline maa. (Mälk 1976: 7)*

## Hälli talu

---

Ühe kolmest asunduskrundist, nagu korduvalt ajakirjanduses juttu oli, lubas riigivanem välja loosida kõige lasterikkamate riigiametnike vahel.<sup>17</sup>

Hälli talu hoonestusprojekt telliti asundusametist, arhitekt oli Erika Nõva (ERA.2218.1.315: 2). Projekt kinnitati 1937. aasta sügisel, ehitama hakkas asundusamet. Ka selle talu hoonete kohta on väga põhjalikud andmed ettekirjutustes (töökirjeldustes) ehitajale (ERA.2218.1.315: 4–7). Väga täpselt kirjeldati nopsasüsteemis õhuvahedega seina rajamist: *elumaja välisseinad 1/2 kivi + 7 cm õhuvahet + 1/4 kivi + 14cm poorset täidet (sõmerturvas) + 1/2 kivi = 55 cm paksud*. Teistest asundusameti projektidest erinevad ehisdetailid on talituskäigu postid, sadulpuud ja kandetala, mille välispinnad tuli hõõveldada ja puhtalt välja töötada. Kirjas on, et elumajas ja töölistmajas on puust keerdtrepid, kappidel vineeruksed, esikus, elutoas, töötoas ning laste mängu- ja õppimisruumis tammeparkett, valgetest glasuurpottidest pliidil on praeahi, soojaveekatel, leivaküpsetusahi ja soojakapp, eluruume soojendab neli glasuurpottidest ahju. Elumaja soemüür on toa poolt vooderdatud glasuurpottidega. Šablooniga krohviti rõdu karniis, viilu ümmargune aken, elumaja sissekäiguvõlvid ja sama lahtise rõdu võlvlagi. Elumaja sise- ja välisseintesse paigaldati ventilatsioon, teenijatoa, laste mängu- ja õppimisruumi, elutoa, töötoa, esiku ja kõikide teise korruse tubade seinad tapeediti.

Väga põhjalikult on ettekirjutustes juttu veevarustusest:

*...tuua kaevust 37 mm tsingitud raudtoruga vesi majandushoone eesruumi, samasse panna käsipump (bodan) ja viia 37 mm toruga vesi paaki, mis asetada töölistkorterile laele. Teha 800–1000 liitrine veepaak, vooderdada veepaak laudvoodriga, panna paagi ja voodri vahele poorne täide (saepuru*

---

17 Kirjaniku talu ehitamisel. Õismäe rabas käib kibe töö. – Postimees 07.06.1936.



*või sõmerturvas). Viia veevõtmise punktid sauna, talitusruumi, lauta, tööliskorter* kööki, *elumaja kööki, II korra halli ja kahele klosetile. Asetada saunakerisesse veesoojenduse torud. Teha soojaveepaagile automaatne paagitäitmise seadeldis. Laudas loomade jooginõud automaatse nõude täite seadeldisega. Panna halli fajanss-pesukauss tušikraaniga.*

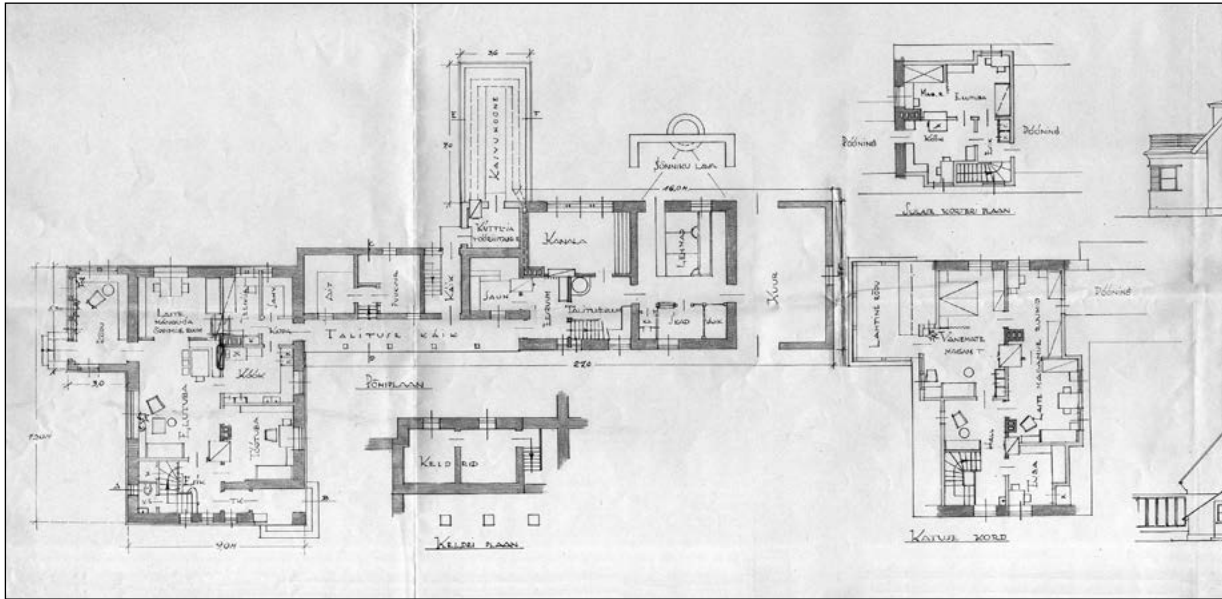
Hoolimata sellest, et elektri jõudmist asundusse tuli veel oodata, kirjutati ette, et elumajas tuleb elektrijuhtmed panna krohvi alla.

1937. aasta juunis, kui Lagle talus oli hoonete ehitamine täies hoos, olid Hälli krundil ainult ehituskivihunnikud, kuid maa oli juba üles haritud.<sup>18</sup>

Vabariigi Presidendi korraldusega 26. novembrist 1938 Õismäe raba krundi nr 34 „Hälli“ kasutamiseks väljaandmise kohta (ERA.31.5.956: 5) määrati, et Hälli krunt koos temal olevate päraldistega antakse põlisele rendile riigiametnikule, kel on vähemalt neli last, kel on huvi isiklikult seda krunti pidada ja üles harida ja kes avaldab soovi selle krundi väljaloosimisest osa võtta ning selle loosi teel võidab. Nimetatud krundi loosimisest võisid osa võtta kõik Tallinna või Nõmme linna administratiivpiires alaliselt elunevad riigiteenijad – ametnikud, kellel oli ülal pidada vähemalt neli abielulist (naissoost riigiametnikul ka väljaspool abielu sündinud), adopteeritud, legitimeeritud või oma abikaasa eelmistest abieludest sündinud last või kes on üles kasvanud vähemalt neli seesugust last, kes taotlemise ajaks veel elavad. Neli last andis loosimisel õiguse ühe loosi peale, kuna iga laps üle nelja andis õiguse veel ühele loosile.

21. detsembril 1938 toimunud loosimisel osales 77 riigiametnikku kokku 354 lapsega, loose oli kokku 123. Loosimine toimus kahe loosirattaga. Ühte rattasse oli asetatud 123 loosi, kusjuures igale neist oli märgitud loosimisest osa võtva riigiametniku nimi, nimestiku järjekorra number ja komisjoni liikme kinnitusinitsiaal, teise oli pandud 122 tühja loosi ja üks võiduloos, millele märgitud „Hälli talu“ ja komisjoni esimehe kinnitusinitsiaal. Loosid võtsid mõlemast loosirattast üheaegselt ja ühekaupa välja noorkotkad.

18 Kirjanikutalu Õismäel valmib. – Vaba Maa 18.06.37.



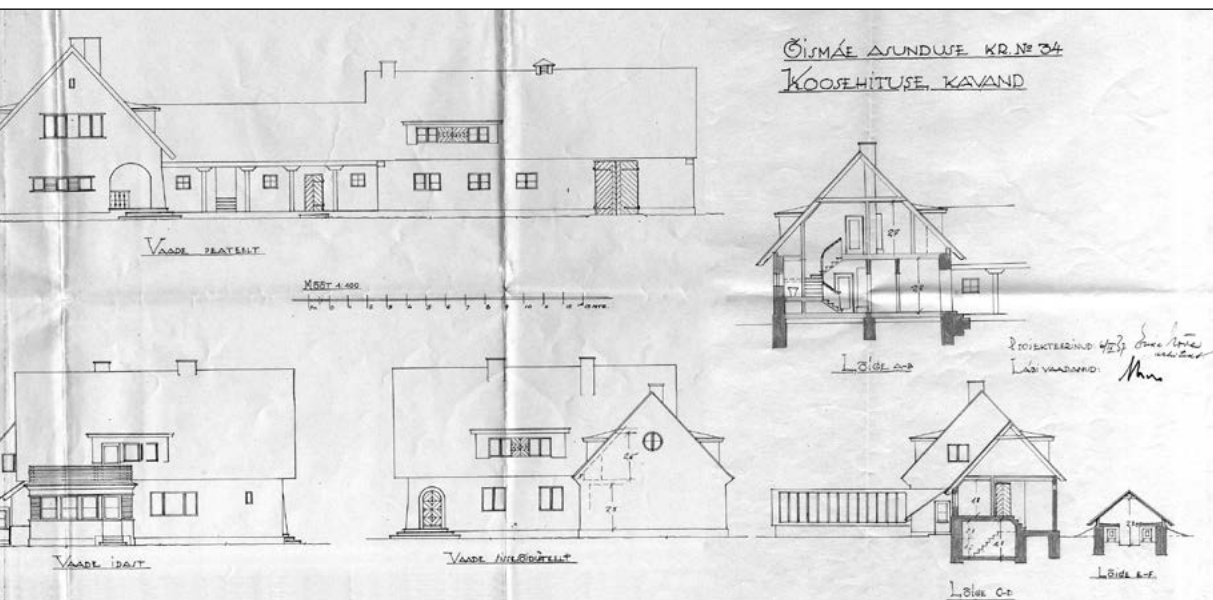
Hälli talu elumaja ja kõrvalhoonete projekt. Arh E. Nõva. ERA 2218.1.315: 2.

Loosimine käis sellise täpsusega, et teada on, et sellega alustati kell 11.27 ja kell 11.48, 65. loosi avamisel selgus võitja, kelleks osutus loosi nr 56 omanik Johannes Kask, Teedeministeeriumi Raudteede Talituse Ehitusameti noorem raamatupidaja (ERA 989.1.400: 197–198).

Ka selle talu edasise käekäigu kohta leidub andmeid 1939. aasta põllumajandusloenduse materjalides (ERA 1831.1.3210). Hälli talu 3,5 hektarist oli ca 1,5 ha kõõgilja all, õunapuid oli vaid kaheksa ning ka üks lehm.

Teedeministeeriumi arhitekti Friedrich Vendachi võrdlusest (ERA 2218.1.299: 5) Lagle ja Hälli hoonete kohta selgub, et Lagle ehitised olid suuremad, *paljudes osades täielikumad ja märksa paremas ehitusviisis ehitatud*.

Asundusameti arhitekti August Esopi seletuse järgi olid Lagle talu hoonete ehitamise ajal teed väga halvas seisukorras, aga Hälli talu ehituse ajaks olid need juba valmis. Teise eelisena toob Esop välja Hälli ehitamise ajal kehtinud soodsamad hinnad. Peale selle olid asundusametil oma töökojad ja materjalitagavarad. Veidi odavamalt sai ehitada ka tänu standardiseeritud ehitusviisile. Erinevalt Hällist



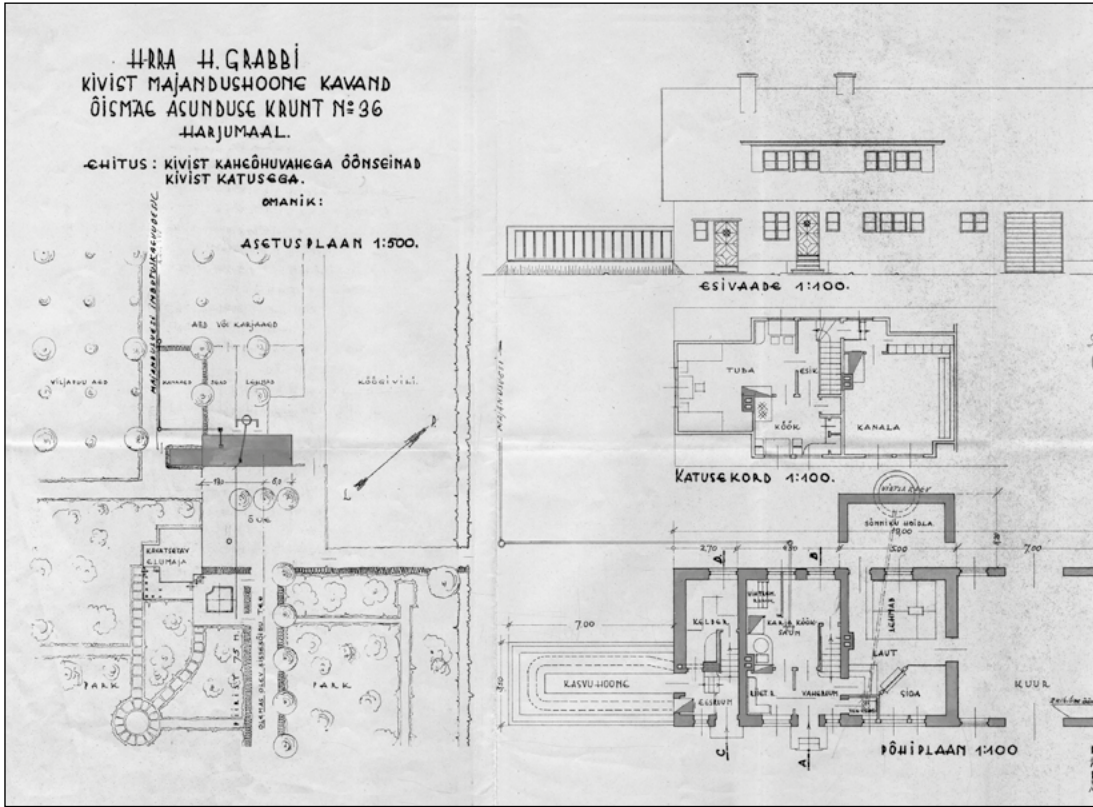
kasutati Lagle ehitiste puhul ka väga palju erijooniseid detailide omapäraseks kujundamiseks.

## Suurekivi

Kolmas riigivanemale reserveeritud ning ohtralt omaaegses ajakirjanduses ja arhiiviallikes mainitud asunduskrunt on Suurekivi (suurus 3,441 ha). See anti presidendi korraldusel põlisele rendile tema vanemale käsundusohvitserile kolonelleitnant Herbert Grabbile, kellel oli mõttes rajada sinna koht, kuhu võiks elama asuda pärast sõjaväest eruminekut (TLA 82.1.1370: 203). Asunduskoht sai nime krundil paikneva looduskaitsealuse hiidrändrahu järgi.

Hooned kavandas ja ka ehitas asundusamet, rakendades hiljuti arhitektide kavandatud tüüpprojekti, mida kutsuti „majandushooneks”, mitte elumajaks (ERA.1647.1.361).<sup>19</sup> Elumaja kavatseti püstitada hiljem.

<sup>19</sup> Projekti on koostanud arhitekt J. Ilmas ja see on kinnitatud 30.05.38.

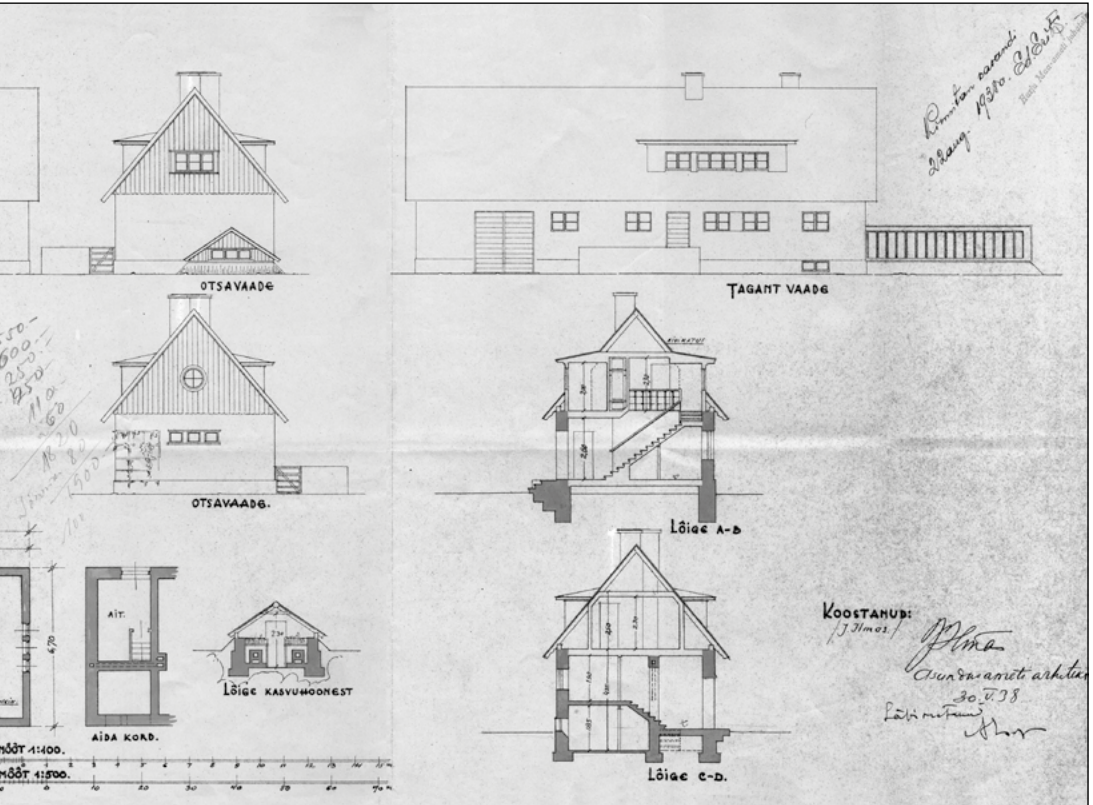


Suurekivi talu majandushoone projekt. Arh. J. Ilmas 1938. ERA 1647.1.361.

Herbert Grabbi poja Hellar Grabbi mälestustest saame ettekujutuse krundi esmastest hoonetest:

...Kahekorruseline majandushoone ehitati kärgtellistest, seinad krohviti ja lubjati valgeks. Viilkatus, millest ulatusid välja ülemise korruse aknad, tehti punastest katusekividest. Alumisel korrusel oli laut hobusele ja kahele lehmale ning karjakoök. Lauda peal oli lakk heinte jaoks ning ülemise korruse teises otsas paiknesid eluruumid köögi ja vannitoaga. ...Isal tuli ehitada maja juurde viiv sõidutee ning selle ja maja ümbrus võsast puhastada. Viljapuuaeda hakkas isa rajama juba enne maja valmimist, hiljem lisandusid marjapõõsad. ...

Mida aga niisuguse asunduskohaga majanduslikus mõttes peale hakata?



Talupidamiseks oli see ju liiga väike. Eestis propageeriti tollel ajal kanakasvatust, ametis olid vastavad konsulendid, tõenäoliselt võis saada sooduslaenu. Isa haaras sellest kinni, laskis ehitada kanala, kus algul kasvatati tibudest üles 300 valge leghorni tõugu kana. Kõik käis teadmiste moodsal tasandil, nii nagu konsultant soovitas. Söödaseguks vajaminevat teravilja hakkas isa kasvatama oma maal, lupjas happelist turbamulda ja külvas otra. Kas kanakasvatus end majanduslikult ära tasus, seda ma ei tea, ja seda oligi liiga vara otsustada, sest kanala kasutusaeg jäi lühikeseks.

... Isa viimaseks suuremaks ettevõtmiseks Suurekilvil oli koha kolmest küljest ümbritsemine kuusehaviga. Selleks istutas isa krundi piiridele puukoolist ostetud mitusada väikest kuusehakatist. (Grabbi, 2008: 133–140)

## Teistest taludest

Teiste hulgast torkas silma linna elektriijaama direktori Marksoni<sup>20</sup> nägusa aiaga piiratud elamu keset kasesalu. Võrdlemisi suure maja ehitus oli käsil kapten Treubergil,<sup>21</sup> käsil olid veel linnaarhitekt Johanson, Harju maavalitsuse ehitusinseneri Klausseni ja dr Wollmeri majad. Kõige kõrgema mäenuki otsas oli Põl-lutöökoja arhitekti (Edgar Velbri) krunt, kuid ehitamiseni ta siin ei jõudnudki ja krunt jagati ümber.

**Kibuvitsa.** Hoonestuselt oli eespool loetletutest silmapaistvaim linnaarhitekt Herbert Johansonile eraldatud suvituskoht ehk „nädala-lõpu elamu“. Kibuvitsa talu hoonestust peeti omas ajas nii silmapaistvaks, et 1939. aasta oktoobris Helsingis toimunud Põhjamaade elamunäitusel oli seitsme Eesti maketi hulgas ka Johanson, Õismäe asunduse talu. (Hallas 2005: 124)

Ehkki see krunt oli mõnevõrra väiksem kui teistel asunikel (2,84 ha), kasvatati ka siin ühel hektaril teravilja ja sama palju köögivilja, lisaks viljapuid (ERA 1831.1.3210).

Ehitamine algas siin 1937, valmis said hooned 1939. Arhitektuuriliselt oli tege-mist oma aja kohta küllaltki moodsa taluhoonestusega. Ehkki üldiselt eelistati tollal tulekindlaid materjale, on Kibuvitsa talundis peamiselt puithooned (TALA 6244).

Kui endise Rocca al Mare suvemõisa ja Õismäe asunduse maadel loodi 1957 talurahvaarhitektuuri muuseum,<sup>22</sup> asus nendesse hoonetesse muuseumi kontor. Hooned hävisid 1967. aastal tulekahjus ja säilinud on vaid varemed.

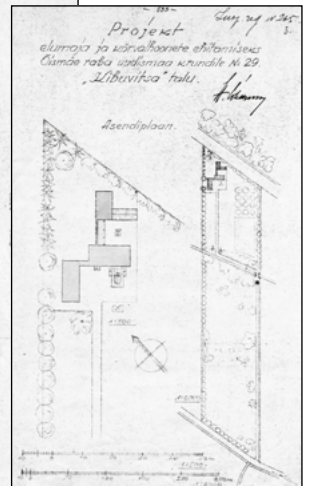
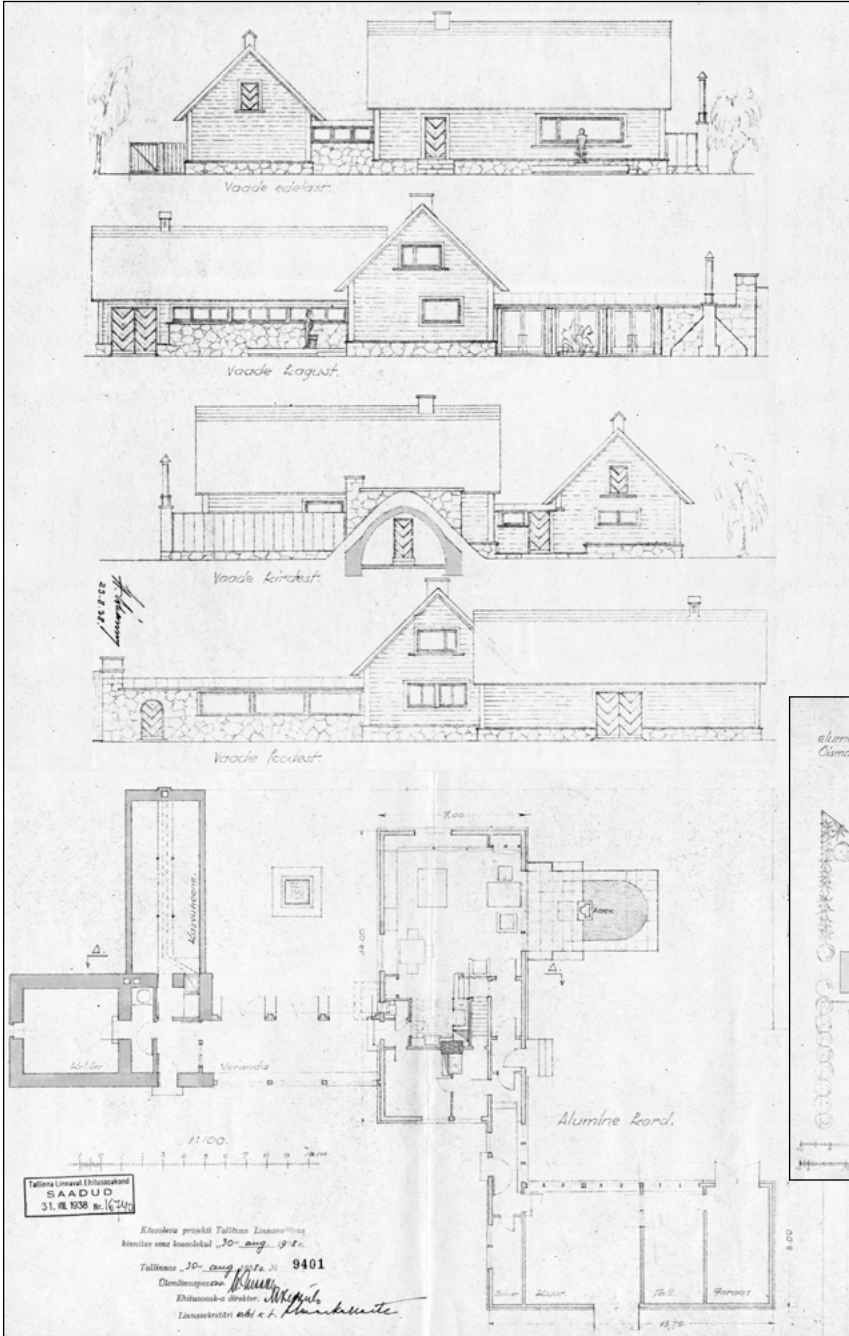
Ka **Tungla** ja **Kauna** talu võttis kasutusele muuseum. Tungla talu saanud Rudolf Pahv palus maad aiapidamiseks ja elumaja ehitamiseks juba 1932. aastal ja kor-das oma taotlust 1933. Ta soovis saada kalurikohta. Taotlusele on lisatud märke, et ta teenib auto-tankide rügemendis ja teenis vabatahtlikuna Vabadussõjas! (TLA 400.1.670) Viimane on silmatorkav fakt, sest kuni 1930ndate keskpaigani oli

---

20 Selja talu.

21 Silmas on peetud Kauna talu hooneid.

22 Praeguse nimega Eesti Vabadusmuuseum.



Kibuvitsa talu elumaja ja kõrvalhoonete projekt. Arh H. Johanson. TALA 6244.

## Mida Õismäel õiendatakse?

Ärge ütelge enam: Õismäe raba. Ütelge: Õismäe.



Pilte Õismäelt. Vasakul: Siia kolitakse ühe riigiteenija täishäälid. Majandushoone on väliselt juba valmis, „häärber“ – alles sarikate all, nende vahele tuleb triipus. Keskul: Rahvasaadik Riisna ehitab riigiehitamise vaheajal oma kodu. – Paremal: kapten Treiberg on inspireeritud kaugete sadamate arhitektuurist. – Artikkel „Mida Õismäel õiendatakse? Ärge ütelge enam: Õismäe raba. Ütelge: Õismäe.“ ajalehest Rahva Leht 05.07.1938.

Vabadussõjast osavõtt soosunikuks kandideerimisel üleüldiselt määrav, Õismäe asundusse kandideerimisel seda küll enam tingimuseks ei seatud.

1939. aasta põllumajandusloenduse ajal (ERA 1831.1.3210) on maatüki omanikuks juba Toomas Pahv, eelmise poeg. Maad on talul ca 3 ha, millest 1 ha oli kartuli, loomasööda ja köögivilja all. Märkimisväärne on, et üles on loetud 150 tomatitaimet (!), 71 õunapuud, 50 marjapõõsast ning vaarikad ja maasikad.

Tänapäevani Eesti Vabaõhumuuseumi kasutuses olevad Tungla talu hooned on 1980. aastatel ümber ehitatud.

**Kauna** talu hooned (elumaja koos laudaga ühe katuse all) võttis muuseum kasutusele esemehoidlana. Ilmselt tänu hoone suurusele ja kõrgusele kirjutati ajalehes selle maja kohta, et *kapten Treiberg on inspireeritud kaugete sadamate arhitektuurist*.<sup>23</sup> Tegelikult sarnanes hoone suuruse poolest pigem rehemajaga, vaid väga kõrge sokkel muutis seda sarnasust ja moonutas proportsioone. Hoonel oli isegi Põhja-Eesti tüüpi rehemajale omane tagasiaste ehk räästaalune, elamuosas oli neli tuba. Pärast Johannes Treibergi surma jäi talu tema lesele Meta-Veronika Treibergile. 2/3 talu maadest oli 1939. aastal teravilja all, ohtralt oli viljapuid. Praegugi kasvava kõrge kuuseheki järgi on krundi piirid siiani jälgitavad.

23 Mida Õismäel õiendatakse? Ärge ütelge enam: Õismäe raba. Ütelge: Õismäe. – Rahva Leht 05.07.1938.



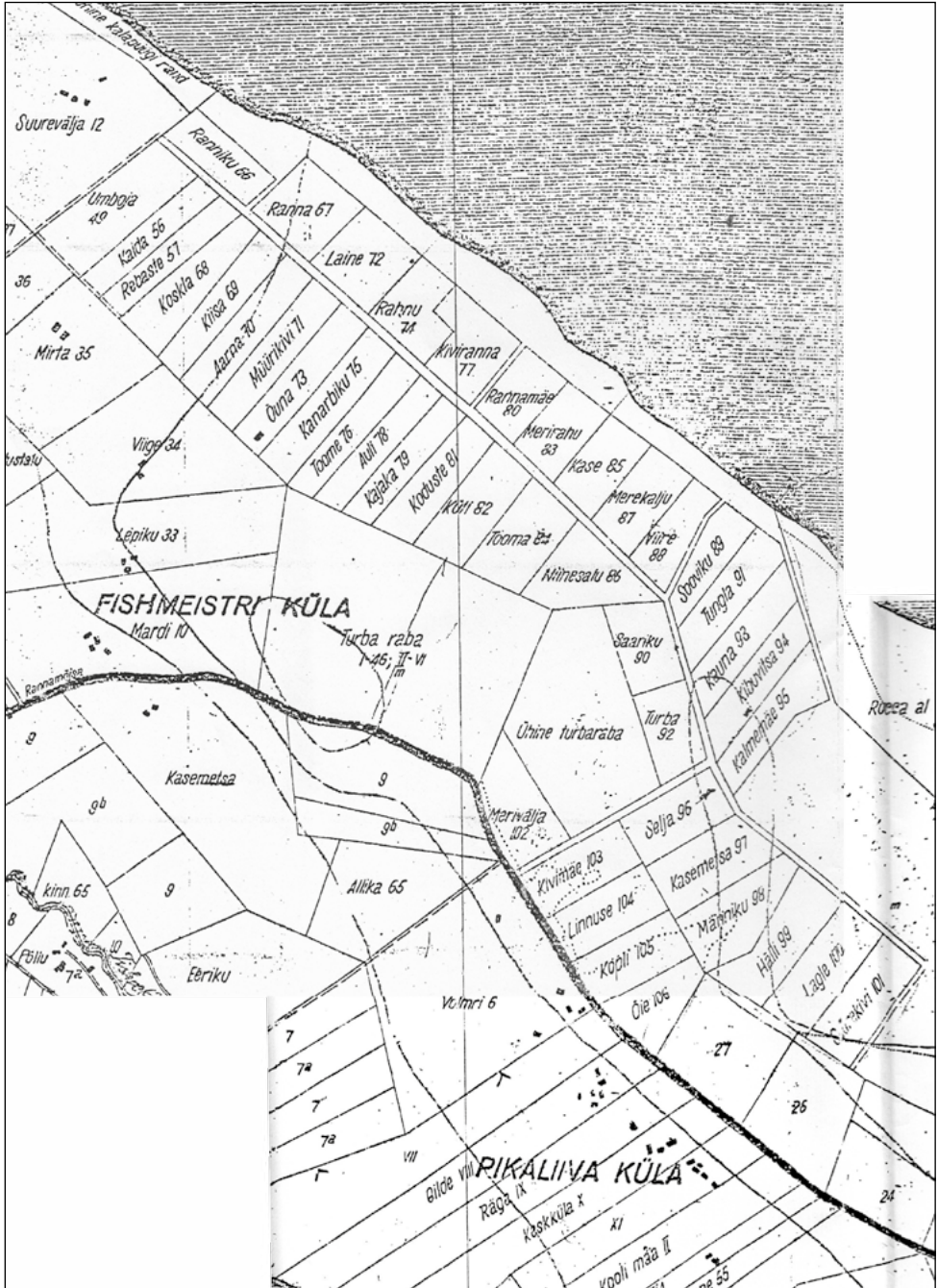


Tungla talu elumaja 2010. aastal, kui hoone ülemisel korrusel asus veel Maa-arhitektuuri keskus. Foto: E. Lutsepp.

2001. aastal hävis hoone tulekahjus ning ehitati Heino Uuetalu projekti järgi taas üles esemehoidlana (TALA 15572). Säilitati hoone esialgne maht ning akende kujunduses lähtuti vanadest eeskujudest Algse puitmaja asemele ehitati nüüd tellishoone.

Siiani on säilinud ja väga heas korras Eduard Riisnale kuulunud **Viire** ja Aleksander Marksonile **Selja** talu hooned.

Kui teedeministeeriumi avalikkude tööde osakond korraldas 1936. aastal Õismäe asunduse ülevaatus, tuvastati, et tööd olid tehtud hooletult. Sissesõidu- teed olid äärmiselt viletsas seisukorras ega võimaldanud isegi sõiduauto läbi- pääsu, rääkimata veoautodest. Kohapeal puudus öövalve ning ehitusmaterjalid vedelesid korratult ehituste ümbruses. Hoonete vundamendiaugud olid vett täis (ERA 984.1.1222). Õismäe asunduse teed võeti lõplikult vastu alles 1937. aasta septembri keskel (TLA 884.7.563: 111).



Katke Õismäe asunduse plaanist (1939). ERA 112.3.112.

1937. aasta augustis said 41 maatükist iseseisvad kinnistud (TLA 82.1.1370). 5. mail 1938 otsustas Tallinna linnavalitsuse majanduskomisjon tunnistada nelja esimesena Õismäe raba maatükkide kasutajate Herbert Johanson (Kibuvitsa), Johannes Treibergeri (Kauna), Rudolf Selge (Sooviku) ja Eduard Riismanni<sup>24</sup> (Viire) kohustused kasutamislepingu kohaselt täidetuks ja anda nende kasutada olevad maatükid põlisele rendile (TLA 82.1.1370). See tähendas, et Johanson ja Treiberger olid maaparanduse eelplaanis ette nähtud tööd teinud, maa torutanud, kivid kõrvaldanud, kännud juurinud, maa üles kündnud ja kasvatanud 1937. aasta suvel esimese viljana segavilja.

1938. aastaks oli peale esialgse 34 krundi välja antud veel seitse, nende hulgas Hälli, Lagle ja Suurekivi talu, seitse krunti vahetas 1937–1938 omanikku.

Praegu on keeruline öelda, kui mitmele krundile Õismäe rabas tegelikult hooned rajada jõuti, sest ehitus jätkus ka 1940ndatel. Mõned neist on hiljem tundmatuseni ümber ehitatud, Nõukogude okupatsioon peatas Õismäe asunduse hoonestamise aastakümneteks, sest piirkond läks sõjaväe käsutusse. Tänapäevani on alles ja suures osas esialgse välisilme säilitanud Lagle, Hälli, Suurekivi, Männiku, Selja ja Viire.

Suure abi eest artikli jaoks materjali kogumisel ja läbitöötamisel tänan head kolleegi, Eesti Vabaõhumuuseumi pikaagegset teadurit Juta Saronit ning mälestuste eest tänaseks lahkunud puidukonservaator Lembit Kõrgendit, kes veetis lapsepõlve Õismäe asunduses.

## Kasutatud allikad ja kirjandus:

ERA.31.5.839  
ERA.31.5.956  
ERA.66.17.1805  
ERA 984.1.1222  
ERA.989.1.400  
ERA.1112.3.112  
ERA.1647.1.361  
ERA 1831.1.3210  
ERA.2218.1.299  
ERA 2218.1.379 II  
TALA 6244  
TALA 15572  
TLA 82.1.1370  
TLA 400.1.670  
TLA 884.7.563

Ant, Ernst 1936. Uudismaa-asunduste areng 1930–34. – Konjunktuur nr 19.

Hallas, Karin 2005. Soome-Eesti: Sajand arhitektuurisuhteid. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.

Grabbi, Hellar 2008. Vabariigi laps. Tartu: Ilmamaa.

Kirjaniku „Lagle loss“ valmis. Ringkäik Öismäe talus, mille riigivanem kingib ühele kirjanikule. – Maa Hääl 02.07.1937.

Kirjaniku talu ehitamisel. Öismäe rabas käib kibe töö. – Postimees 07.06.1936.

Kirjanikutalu Öismäel valmib. – Vaba Maa 18.06.37.

Linnamaade korraldamine päevakorral. Põllutöoministeeriumi ettepanek linnavalitsusele. – Postimees 05.05.1934.

Mida Öismäel õiendatakse? Äрге ütelge enam: Öismäe raba. Ütelge: Öismäe. – Rahva Leht 05.07.1938.

Mäik, August 1976. Peale päevapööret. Mõtteid ja mälestusi. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

Riigivanem õhutab uudismaa harimist. – Maa Hääl 27.10.35.

Tallinna rabad rahva kätte harida. – Maa Hääl 28.12.1934.

Uudismaadega tööpuudust lahendama. – Päevaleht 09.06.1932.

## **From city officials to marsh settlers**

---

### **Õismäe settlement established outside Tallinn in the 1930s**

---

**Elo Lutsepp**

In the mid-1930s, due to lack of cultivated lands and in order to meet the demand for land and create possibilities for steering the population from town to the countryside, the Ministry of Agriculture and the Settlement Board launched a campaign for settling marsh- and forestlands suitable for agricultural purposes. In spite of the vast boglands in Pärnumaa and Virumaa counties, the state reserve at the disposal of the Ministry of Agriculture was limited supposedly to only five to ten years, and therefore the government sought to initiate settlement activities also on the lands outside of state ownership. It was decided to register also the lands in the possession of local municipalities, which were situated in the vicinity of the city, i.e., in an extremely favourable position, yet, were undeveloped or yielded little if any profit at all due to lack of planning.

As it was not expedient or practical to keep in municipal possession lands that were undeveloped or used to a small extent, especially in the vicinity of a city with a great number of potential landowners-tillers, the municipality conceived a project for settling the boglands outside the city limits. The first settlement wave was initiated in the summer of 1934.

The settlement of Õismäe bogland was planned on the former Haabersti estate. An outline plan was devised within the emergency work programme already in 1932. By the spring of 1933 collecting drains had been dug and access roads laid out. Each one-hectare plot was provided with an individual access, in order to facilitate, if necessary, the distribution of land in smaller pieces. Three-hectare plots were considered as sufficient.

When talking to the new landowners, there appeared to be different inten-

tions as to the land use. A few of them were going to use the plot as a means of subsistence. Some planned to turn part of the land into a kitchen garden, build greenhouses and also rear cattle to some extent; there were also those who needed land for fur farming (mainly the silver fox). Some of the new settlers planned to get engaged in fishing. However, the majority of the applicants were civil servants from town, who were supposed to use the plot rather as an abode or holiday spot, with part of the land under the garden and part just for the parkland. By the beginning of December 1934, most of the plots had been distributed, whereas the applicants outnumbered the plots ten times.

In order to achieve a consistent appearance of the settlement, the Agricultural Chamber of the Building Service elaborated different architectural designs. Fireproof materials were strongly recommended for buildings.

Initially, three plots in the settlement (Hälli, Lagle and Suurekivi) were reserved for the *Riigivanem* (Head of State). It was due to these three plots that the settling of Õismäe bogland attracted public interest. The *Riigivanem* expressed strong personal interest in the work at Õismäe and frequented the future settlement to see how work progressed on the plots that he had selected.

Soil cultivation on Lagle farmstead started already in 1935. Next year architect Edgar Velbri from the Building Service of the Agricultural Chamber completed the housing project for the farmstead. By June 1937 construction work had been practically finished and, by the decision of the Estonian Book Foundation, the farmstead was allocated to writer August Mälk for hereditary tenure.

The second allotment out of the three was put up for a raffle among the families of civil servants, who had at least four children. It was won by Johannes Kask, junior accountant of the Building Board of the Railway Service at the Ministry of Roads. The architectural design for Hälli farmstead was ordered from the Settlement Board and its author was architect Erika Nõva.

The third allotment reserved for the *Riigivanem*, which evoked a strong response in the then press and was frequently mentioned in archival sources, was Suurekivi farmstead. By the order of the Head of the State, it was allocated to his senior liaison officer, lieutenant colonel Herbert Grabbi.

In August 1937, forty-one allotments were registered as individual immovable properties.

It is difficult to say today on how many plots in Õismäe bogland housing was actually developed, as building activities continued also in the 1940s. In some cases the architectural appearance has changed beyond recognition. The Soviet occupation discontinued the settlement activities in Õismäe bogland for decades, and the area was handed over into the possession of the military. Lagle, Hälli, Suurekivi, Männiku, Kasemetsa and Merekalju farmsteads have survived until today and also preserved their initial appearance to a great extent. Yet, land parcelling in Õismäe bogland enabled to take advantage of the unutilised land and turn it into new living places, due to which the vicinity of the city took on a more cultural appearance.